

A SZENTSÍR ÁLLÍTÁSA ÉS ŐRZÉSE ERDÉLYBEN

A szentsír állítása és őrzése egészen a közelmúltig elterjedt volt a magyar nyelvterületen, a kutatók mégsem foglalkoztak vele alaposabban. Néprajzi szakmunkákban csak apróbb utalásokat találtunk vele kapcsolatban.¹ Legutóbb Magyarai Márta szentelt a témához méltó tanulmányt, s két magyar meg egy német nyelvű dolgozatban foglalkozott a szentsír-állítás eredetével és történeti fejlődésével.²

Bálint Sándor a szentsír kialakulását sajátos közép-európai, hazai liturgikus fejleménynek tartja.³ Első nyomait Hartvik, győri püspök Agendájában lelte meg. Véleménye szerint kezdetben a kereszt imádásából és az oltári szentség kitételéből alakulhatott ki. „A szentsír eredetileg csupán keresztből állott. Ezt földtek be gyászének kíséretében gyolccsal, sőt miseruhával és stórával. Meghintették szentelt vízzel, és úgy füstölték meg, mint a temetésnél szokás. A drámai hatás fokozására követ is helyeztek rá, lepecsételték, még őrséget is állítottak melléje. Így fejlődött ki a szentsír állítása, amely voltaképpen a jeruzsálemi szentsír utánképzése.”⁴

Krisztus sírjának templomi megjelenítésében bizonyára a Máté és Márk evangéliumában szereplő sír szolgált kiindulópontul, előképül. Mellette hatással lehetett a jeruzsálemi szentsír, melynek helyén Constantinus császár emeltetett templomot. Azt többször elpusztították a történelem viharos századaiban, de a XI. században elnyerte végleges négyszög alakú, sátor tetős formáját.⁵

A szentsírok kialakulását és elterjedését a húsvét nagyhetén élő középkori egyházi szertartásrend tette szükségessé.⁶ Ennek a középkori liturgiának szerves részét képezték a nagyhetén bemutatott misztériumdrámák is. Véleményünk szerint a ma élő húsvéti szentsírállítás és őrzés a középkori misztériumjátékok máig fennmaradt, széttöredezett elemei. Említettük: Bálint Sándorra hivatkozva, hogy a szentsír állításának előzménye a feszület kitétele a jelképes sírra. „Ez a szertartás nincs a római misekönyvben, Rómában és a román országokban nem is szokásos.”⁷ Magyarai Márta kutatásaiból tudjuk, hogy a XI. század előtt az oltáriszentséget közimádásra nem tették ki.⁸ Első ízben Milánóban 1556-ban egy kapucinus szerzetes vezette be, s azzal érvelt, hogy Krisztus teste is negyven órán át pihent a sírban.⁹ Következő adatunk szerint Münchenben 1577-ben helyezték el Krisztus sírjára az oltári szentséget. Német területen nagyon hamar elterjedt, s gyorsan általánossá vált, sőt jelentkezett Ausztriában és Magyarországon is.¹⁰

1 Bálint 1973.; Mihályfi 1933.; Dömötör 1979.

2 Magyarai 1992a. 159–168.; 1992b. 141–159.; 1994. 289–292.

3 Bálint 1973. 258.

4 Bálint 1973. 258.

5 Magyarai 1992a. 159–160.

6 Magyarai 1992a. 168.

7 Mihályfi 1933. 148.

8 Magyarai 1992a. 161.

9 Magyarai 1992a. 161.

Dömötör Tekla véleménye szerint a nagypénteken gyakorolt Depositio crucis és a húsvéti Elevatio crucis fokozatosan a húsvéti liturgikus játékok kiindulási pontjává vált, és a szentsír tiszteletéhez kapcsolódó népi ájtatossági formák kialakulását segítette elő.¹

Magyarországon 1580 előtt bizonyára még nem létezett, mivel az akkor megjelent Tulogdi Miklós által szerkesztett szertartáskönyv nem említi. Pár évvel később, 1625-ben Pázmány Péter kiadványában már felbukkan.²

A magyar középkori egyházművészet egyik remekműve, a garamszentbenedeki Úrkoporsó is a szentsírok nagyheti liturgiában játszott szerepét dokumentálja. Erre az Úrkoporsóra helyezték rá a nagypénteki „csonkamise” után a keresztet, melyet csak húsvét reggelén emeltek fel.³ Bálint Sándor véleménye szerint: „Hozzátartozott még egy meztelen, ágyékkötős Krisztus-carpus, amely máig Garamszentbenedeken maradt. Ennek karjai mozgathatók, ami kétségtelenné teszi, hogy évközben a kereszten függött. Nagypénteken levették, nyilván föl is ravatalozták, utána háromnapos nyugalomra az Úr koporsójába helyezték, eltemették.”⁴ Ezt a szobrot századunk elején a szentbenedekiek nagycsütörtök este ravatalra helyezték, azt virágokkal feldíszítették és késő éjszakáig virrasztottak mellette imádkozva meg énekelve. Nagypénteken este a koporsóban hagyott corpust Szent Mihály lovára tették, és a templomban körmenet keretében kísérték a Koháry család sírboltja fölé állított szentsírhoz.⁵

A barokk korban felvirágzott a szentsír állításának szokása. A XVII–XVIII. században művészien elkészített szentsírok jelentek meg Erdélyben is. Sajnos, a legszebb emlékeiket a felvilágosodás korában kiűzték a templomokból, s később helyükre művészi szempontból értéktelen, giccses alkotások kerültek.⁶

A szentsírok állítása mellett már a XV. századból van olyan adatunk, mely azt jelzi, hogy a szentsírok őrzésével káptalani iskolák növendékeit bízták meg. „Az egri iskola növendékei például az 1490-es években egy forintot kaptak, mert nagyhéten a szent sírt őrizték és zsoltárokat énekeltek.”⁷

Több adat arra utal, hogy a díszőrségállás városainkban a kézműves céhes legények kiváltsága volt.⁸ Pécsen a XVIII. század elején a nagypénteken szervezett körmenetben a szentsírt is körbehordozták. Azt rendszerint 12 fegyveres, egyenruhás városi hajdú őrizte.⁹

A XIX. század második felében a városi templomokban a katonaság szolgáltatta az öröket, más városi és falusi közösségekben pedig jámbor társulatok látták el ezt a feladatot.¹⁰ A két világháború közötti időszakban az alföldi városokban, falvakban

10 Mihályfi 1933. 148.

1 Dömötör 1979. 102.

2 Magyar 1992a. 162.

3 Dömötör 1979. 102.

4 Bálint 1973. 258.

5 Bálint 1973. 259.

6 Bálint 1973. 259.

7 Bálint 1973. 259.

8 Bálint 1973. 259.

9 Magyar 1992a. 162–163.

10 Bálint 1973. 259.

tűzoltók, leventék, iskolások és hazatérő katonák őrizték a szentsírt.¹ Ebben a periódusban a Tiszazugban a szentsírt őrző „római katonákat” szabadságos bakák jelenítették meg.² Csanádpalotán, egy Szeged mellett fekvő római katolikus faluban a szentsírt őrző fiúkat Jézuskatonáknak nevezték. Kalapjukra zöld leveleket tettek, vállukon pedig puskát tartottak.³ A második világháború előtti években Csépan, egy alföldi palóc kirajzású faluban, nappal iskoláskorú gyermekek, éjjel pedig tűzoltók őrizték Jézus sírját.⁴ Debrecen szomszédságában két görög katolikus vallású faluban, Nyíraczádon és Hajdúdorogon egészen napjainkig fennmaradt a szentsírőrzés. Hajdúdorogon a legényeket Krisztus-katonáknak, Nyíraczádon pedig testőröknek nevezik. Mindkét faluban nagypéntektől a feltámadási szertartásig őrzik a sírt. Hajdúdorogon karddal, Nyíraczádon pedig fapuskával. Nyíraczádon a testőrök barna katonaingben, zöld nadrágban, pulykatollal és nemzetiszín szalaggal díszített sapkában, valamint magas szárú katonacipőben vannak. Ruházatukhoz tartozik egy nemzetiszín szalaggal díszített fekete nyakkendő is. A hajdúdorogi katonák fekete Bocskai-ruhában állnak őrt, s váltás közben bonyolultabb, előre begyakorolt mozgásokat végeznek.⁵ Bálint Sándor kutatásaiból tudjuk, hogy századunk közepén Szegeden a polgárság körében élő szokás volt a szentsír meglátogatása nagypéntek délután és este.⁶ Niedermüller Péter is jelezte, hogy a Zempléni hegyvidéken található katolikus falvakban szintén elmentek imádkozni a templomban felállított szentsírhez.⁷

Órsi Zoltán a Somogy megyei Szulokon katolikus németek körében találta meg a szokást. A templomban nagypénteken díszítették fel a szentsírt, ahová elhelyezték a szentséget. A helybeliek fekete ruhában rendre meglátogatják a szentsírt, mely egészen a feltámadási körmenetig nyitva található.⁸

Burján István a drávaszögi Vörösmarton találta meg a szentsírt. A faluban katolikus svábok telepedtek le a XVIII. század idején, és szabadtéri kálváriát építettek egy domboldalon. A Kálvária előtti szabadtéren barlangszerű szentsírt készítettek. Azt rendszerint nagypénteken feldíszítik, s szórványosan meglátogatják egészen a feltámadási körmenetig. Általában idősebb asszonyok ékesítik fel a sírt, és halkán imádkoznak mellette.⁹

Lackovits Emőke a szentsírállításra rábukkant a balatonfelvidéki német falvakban. Szóbeli közlése szerint Pollányban felkeresik a Kálvária elején található szentsírt, és előtte hódolnak.¹⁰

Járolí József a szentsírőrzést leírta Gyulán is, ahol a magyar és a német templomban is barlangszerű szentsírt állítottak. A magyar plébániatemplomban besorozott regnu-

1 Szabó 1989. 145–159.

2 Szabó 1981. 145–159.

3 Molnár 1943

4 Barna 1982. 382.

5 Magyarí 1992b. 146–147.

6 Bálint 1978 – 79. 263.

7 Niedermüller 1981. 229–230.

8 Órsi Zoltán szíves szóbeli közlése.

9 Burján István szíves szóbeli közlése.

10 Lackovits 1991.

ták a hajdani földészek jellegzetes ünnepi ruhájában őrizték a szentsírt. Kezükben lándzsát tartottak, míg a felvezetőnek kardja volt. A legényeket közköltésen étkeztették: sajttal, kenyérrrel és borral látták el. Mikor 1950-ben feloszlatták a földész társulatot, megszűnt a szokás is.¹ A német plébániatemplomban az asszonyok éllemeztek az őrzőket. A német legények egy vendégfogadóban gyülekeztek, s a nagypénteki csonkamisétől egészen a feltámadási körmenetig őrizték a szentsírt. A feltámadási processzióban kezükben égő fáklyákat és templomi lobogókat vittek. 1946-ban a német földész társulat betiltásával egyidőben a gyulai német közösségben megszűnt a húsvéti szentsírörzés szokása. A közeli Békésvároson pedig egészen az 1960-as évekig fennmaradt, ahol már csak iskoláskorú gyermekek álltak őrséget.²

Áttekintve az eddig bemutatott adatokat, összegezőképpen elmondhatjuk, hogy a szentsír állítása és őrzése elterjedt volt a mai Magyarországon. Leírták a Dunántúlon, Felvidéken, az Alföldön és a Nyírségben. Feltűnő, hogy a hagyományörzéséről híres Erdélyben egyetlen kutató sem írta le a szokást.³ Dolgozatunk további részében saját és diákjaim által végzett terepgyűjtés alapján mutatom be az Erdélyben élő formákat.

A szentsír állítására és őrzésére 1982-ben Lackovits Emőke hívta fel figyelmemet. Attól az évtől folyamatosan megvizsgáltam a Háromszéken, Csíkban és a Gyergyóban fellelhető variánsokat.

1992-ben és 1993-ban átfogó gyűjtést végeztünk egész Erdélyben. Néprajz szakos egyetemi hallgatóimmal felkerestük a régió legfontosabb katolikus helységeit, és igyekeztünk élőben, húsvét nagyhetén megfigyelni és leírni a szentsírhoz fűződő elnépiesedett szokáselemeket.

Az Erdélyben talált XX. századvégi szokásformák nagyon színes képet nyújtanak. A továbbiakban ezekből a leírásokból mutatunk be pár tipikus példát.

Nagybányán és Felsőbányán a bányászközösségek egészen 1944-ig fontos szerepet játszottak a római katolikus egyházi életben. A különböző naptári ünnepek alkalmával magukra öltötték jellegzetes egyenruhájukat, és büszkén vonultak a vallásos körmenetekben. Húsvét péntekjén a templomokban berendezett szentsírokat a két bányásztelepülésen folyamatosan ők őrizték egészen a feltámadási körmenetig.⁴

Szatmárnémeti szomszédságában fekvő Batizon Kádár Andrea rábukkant a szentsír állítására görög katolikus és ortodox vallásúaknál. A települést 1948 előtt csak görög katolikus románok lakták. A második világháborút követő években betiltották a görög katolikus egyház működését, és csak az 1989-et követő változások után engedélyezték újra. Ma a faluban a görög katolikusok és az újabban betelepült ortodox románok felváltva, tehát közösen használják a templomot. Nagypénteken délután az ikonosztáz előtti asztalt fekete gyászlepellet borították be. Arra ráhelyezték a szentsírt, mely valójában egy sziklabarlangot utánozó, gipszből készült makett corpusszal. A barlang tetején két angyalt ábrázoló gipszszobrocska látható. Környékét cserepes

1 Jároli 1994. 259-263.

2 Jároli 1998. 45-54.

3 Pozsony 1995. 263-290.

4 Nagybánya 2000. Kicsi Aliz gyűjtése.

virágokkal díszítették fel. A második világháború előtti években a sírt 12 regruta őrizte felváltva. Napjainkban először a görög katolikusok ékesítik fel a szentsírt, utána következik a körmenet, melynek keretében háromszor körbekerülik a templomot. Utána lebontják Jézus sírját, s azt az ortodoxok építik fel. 1993 nagypéntekén az ortodoxok még díszesebb sírt építettek. A szentsír őrzését kétóránként felváltva egészen a nagyszombati feltámadási körmenetig gyakorolták.

A Nagykároly melletti Kaplonyban Páczkán Éva írta le a szokást. Ebben a partiumi faluban nem barlangszerű szentsírt állítanak, hanem egy koporsóba helyezett Jézus-corporus jelképezi. Az Úrkoporsó környékét cserepes virágokkal ékesítették. Mellette idősebb asszonyok imádkoznak, felváltva virrasztanak. Altalában a Rózsafüzér Társulat tagjai alkotják a virrasztókat.

Egy másik partiumi helységben, Tasnádon szintén él a sír állításának gyakorlata. Tasnádon a pap a kántor segítségével készíti el Jézus sírját, amelyet egy gipszből készült, barlangszerű makett jelképez. Nem őrzik állandóan, de idősebb asszonyok nagypénteken és nagyszombaton be-betérnek imádkozni, virrasztani.

Szamosújváron a ferencesek templomában bukkantunk a szentsírra. Az egyik mellékoltárban a buzgóbb hívek egy barlangszerű sírt állítottak fel. Folyamatosan nem őrzik ebben a kisvárosban sem, de környékét virágokkal díszítik, s a templomba betérő imádkozni vágyó asszonyok mind hoznak egy-egy csokor virágot Jézus sírjához.

Kolozsváron a Szent Mihály templomban szintén élő gyakorlat a szentsír állítása. Hagyományosan a torony alatti mellékoltár asztala alatt rendezik be a sírt. Környékét virágokkal és zöld hajtásokkal ékesítik, s a ministránsok folyamatosan őrzik nagypénteken, nagyszombaton délután és este egészen a feltámadási körmenetig.

Az aranyosszéki Harasztoson Komáromi Tünde talált rá a szentsír állítására. Ebben a faluban a harangozó rendezi be és díszíti fel a barlangszerű sírt. A hátulsó oltár asztala alatt építik fel évről évre a Jézus sírját jelképező makettet. Elébe tálcát helyeznek, s a látogatók abba pénzt dobnak.

Marosszéken két faluban, Szentháromságon és Mikházán gyűjtöttük össze a sírral kapcsolatos hagyományokat. Az utóbbi faluban egykor virágzó ferences kolostor működött. 1945 után ide internálták Erdély többi részéről a ferences szerzeteseket. Az utóbbi húsz évben fokozatosan kiöregedtek, elhaltak lakói, s ma szerzetesbarát és plébános nélkül maradt a kolostor meg a falu. Mikházán a szentsírt a jobb oldali mellékoltárban állítják fel vallásosabb asszonyok. Környékét cserepes virágokkal díszítik fel, de folyamatosan nem őrzik. A Nyárad-menti Szentháromságon a sírt nagycsütörtökön állítják fiatalabb asszonyok az egyháztanácsosok irányításával. A virágokra már az ünnep előtt nagyobb pénzösszeget gyűjtenek össze. Jézus sírját a mellékkápolnában állítják fel a Jézus szíve oltár talapzatánál. A barlangszerű sírban Jézus faszobrát helyezik el, körülötte gyertyákat és cserepes virágokat helyeznek el. Előtte kispárnán feszületet találtunk, mellette pedig kistányért a pénz számára. Szentháromságon a sírt nem őrzik katonák, de a gyerekek, legények, fiatal házasok és egyháztanácsosok folyamatosan virrasztanak, imádkoznak fölötte.

Udvarhelyszéken (Korondon, Farkaslakán és Székelyszentléleken) Jakab Zsuzsa írta le a szokást. A fazekasságáról híres faluban nagypénteken, a szentmise után öregebb asszonyok díszítették fel a sírt. Azt egészen a feltámadási szentmiséig őrzik a katonák. A besorozott legények közül egyszerre négy áll őrt Jézus sírja mellett. Ünnepi ruhát, fehér székely harisnyát, csizmát, fehér sapkát viselnek. 1989 előtt csak taplóból készült sapkát hordhattak, kezükben fából készült puskát tartottak. Öregebbek emlékezete szerint régebben a húsvéti körmenet végén a katonák nagyokat „durrogtattak” fegyvereikkel a feltámadás örömeire. Vasárnap a szentmise alatt a főoltárnál álltak.

Farkaslakán egészen 1967-ig élt a szentsír őrzése. Rendszerint ünnepi székely ruhában álltak őrseget a fiúk. A felváltó mindig a falubeli tűzoltóparancsnok volt. Eléggé összetett mozdulatokat végeztek, falándsáikkal minden mozdulat idején hangosan koppintottak. 1967 után olyan katolikus papok kerültek a faluba, akik nem ismerték ezt a szokást, és nem támogatták a szentsír őrzéséhez kapcsolódó hagyományokat, de a szentsír állítása folyamatosan fennmaradt napjainkig.

Farkaslaka szomszédságában fekvő Székelyszentléleken napjainkban már nem él az őrzés szokása, de egy-egy buzgóbb asszony még mindig feldíszíti a szentsírt. Egészen az utóbbi évekig egy olyan nő végezte, akinek két fia tragikus körülmények között meghalt. Szentléleken habár kimaradt a szervezett őrzés, mégis folyamatosan virrasztanak a szentsír mellett idősebb asszonyok, fiatalok, akik nagypénteken és nagyszombaton gyászos, fekete ruhában térnek be a templomba imádkozni.

A szentsír állítása Háromszéken is eléggé elterjedt a római katolikus templomokban. Sepsiszentgyörgyön a város központjában álló katolikus plébániatemplomban az egyik mellékoltárnál állítják fel Jézus sírját. 1918-ig honvédek, 1940–44 között leventék, 1990 után pedig cserkészek őrizték.

Csernátonban a bal oldali porticusban rendezik be a szentsírt. A kis helyiséget fehér lepedőkkel díszítik fel. Egy asztalra virágokat helyeznek, elébe pedig nagypénteken este elhelyezik az Úr koporsóját, benne egy fából készült corpusszal. Csernátonban mindig a falubeli besorozott legények feladata volt a szentsír őrzése nagypéntek estéjétől egészen a feltámadási körmenetig.

Háromszék régi vásáros központjában, Kézdivásárhelyen a kantai ferences kolostortemplomban szintén az egyik mellékoltárban állítják fel a szentsírt. Itt is egy barlangszerű makettet találtunk, benne egy fából készült corpusszal, előtte pedig feszületet és perselyt. 1918 előtt a honvédlaktanyából érkeztek őrök, ezt a hagyományt 1940–44 között is felelevenítették. A második világháborút követő évtizedekben kegyes asszonyok évente felállították a szentsírt, de szervezett őrzése már elmaradt.

Felső-Háromszék színekatolikus szentföldi helyeégeiben megszakítás nélkül, minden esztendőben feldíszítik a szentsírt. Bélafehérván a mellékoltárban állítják fel, s mellette a Rózsafüzér Társulat tagjai egy idősebb asszony vezetésével felváltva imádkoznak nagypéntek estéjétől egészen a feltámadásig.

Kézdiszentkereszten nagypénteken egy barlangszerű szentsírt virágokkal ékesítenek fel. Az egyik mellékoltár asztala alatt berendezett Jézus-sírt nagypéntektől nagyszombat estig felváltva őrzik az iskoláskorú ministráns gyermekek.

Felső-Háromszék leghagyományörzőbb falujában, Esztelneken a plébániatemplomban is állítanak szentsírt. Azt szintén ministránsok őrzik. Felső-Esztelneken, a ferences zárdatemplomban minden évben feldíszítik a sírt, de ezt már nem őrzik, csak idősebb asszonyok térnek be melléje nagypénteken és szombaton csendes ájtatosságra.

A székelyföldi szentsírok bemutatását a gyergyói és a csíki változatok bemutatásával zárjuk. A Gyergyói medencében és Csíkban még az utóbbi negyven esztendőben sem tudták kiirtani a mély vallásosságot. A hagyományaikhoz ragaszkodó gyergyói és csíki székelyek nagyon sok olyan elemét őrizték meg a népi vallásosságnak, melyek a katolikus liturgiátörténetnek is fontos dokumentumai. Gyergyóalfaluban nagypénteken a bal oldali mellékoltár asztala alatt rendezik be a barlangszerű sírt. A helybeli tűzoltók nagypénteken a csonkamise végén trombitaszó mellett bevonulnak a templomba s utána kezdik őrizni Jézus sírját. Egyszerre négy katona áll őrt. Az őrseget felváltó felvezető rendszerint egy megbecsültebb ember. A Jézus sírját hagyományos ünnepi székely viseletben őrzik. A gyergyóalfalusi változatnak az az érdekessége, hogy az örök fején még az első világháborúból fennmaradt francia katonasisak látható.

A szomszédos Gyergyóújfaluban 1940–1944 között, vagyis a „kicsi magyar világban” leventék fapuskával őrizték a szentsírt. 1945 után már csak iskoláskorú fiúgyermekek álltak őrseget mellette. Ez a szokás az 1980-as években a hatalom szorítására megszűnt.

Gyergyó vásáros központjában, Gyergyószentmikóson szintén élt a szentsírőrzés. A katonák részt vettek a vasárnap reggel megrendezett határkerülésben, melynek végén a templom előtti téren díszlövést adtak le.¹

A csíki falvak közül a szentsírállítás és -őrzés Csíkszentdomokoson maradt fenn a legarchaikusabb formában. Hagyományosan a bal oldali mellékoltár asztala alatt rendezik be a barlangszerű szentsírt. Az oltár környékét fehér színű leplekkel borítják be. A sírt cserepes virágokkal és edényekben elhelyezett bűzahajtásokkal ékesítik. Előtte egy feszületen Jézus corpora látható, mellette egy perselyt is elhelyeznek. A szentsírt folyamatosan látogatják nagypéntektől feltámadásig domokosi asszonyok és férfiak, öregek és fiatalok egyaránt. Rendre megcsókolják a sír előtt található corpus sebeit, és a perselyben pénzt vagy tojást helyeznek el. Csíkszentdomokoson a Jézus sírját katonaságtól leszerelt legények őrzik folyamatosan nagypéntektől nagyszombatig, a feltámadási körmenetig. A sírnál egyszerre két őr áll. Viseletük a hagyományos székely viselet ünnepi változata. Lábukon kifényesített fekete csizmát viselnek, fehér szűk harisnyát, fehér inget, fekete mellényt, sötétbarna hosszú zekét, fejükön kereszt alakú, fenyőággal feldíszített, fekete báránybőr sapkát találunk, kezükben kétméteres falándzsát tartnak. Az örök cseréjét egy felvezető végzi el. A váltás bonyolult mozgásokkal történik, ezért rendszerint két héttel előtte már megkezdik a begyakorlását. Általában egy fél órát állnak a sír mellett. Pihenés idején az imateremben vannak, ahol kártyázással töltik idejüket. A szombat esti körmenet idején az örök viszik a baldachint és a két gyertyatartót.

¹ Bálint 1973. 288.

Nagyszombat reggel nagy faedényekben, kádakban és csebrekben ők hozzák a vizet a szenteléshez. A papi áldás után a falubelieknek ők osztják szét a megáldott vizet. Nagyszombaton este a feltámadási körmenet után, mikor a lelkész felmutatja a szentséget, akkor az oltár előtt álló legények térdet hajtanak, s leveszik sapkájukat. „Addig pogányok, római katonák vótak, most megijedtek, s megalázkodnak.” A vasárnapi szentmisén már ők is meggyónhatnak.

A csíkszentdomokosiak a nagyhét végén reális halottjuknak érzik Jézust. Az asszonyok sötét, gyászos ruhában jönnek a templomba, s folyamatosan virrasztanak Jézus sírja mellett. Egy-egy idősebb asszony vezetésével csendben imádkoznak. Majd rendre a szent sírhoz járulnak, Jézus sebeit átszellemülve megcsókolják, s a corpus mellé pénzt vagy tojást helyeznek. Az utóbbi négy-öt évben a legények már nem állnak folyamatosan éjjel-nappal őréséget Jézus mellett, csak délután és este.

A szomszédos Csíkszenttamáson szintén archaikus formák élnek. Ott is a bal oldali mellékoltárnál rendezik be a sírt. Ebben a felcsíki faluban az idősebb asszonyok folyamatosan virrasztanak Jézus mellett. A sír mellett álló örök székely ruhában állnak. Kezükből puska van, míg a felvezető kezében huszárkard található. Mivel nagyhéten nem harangoznak, „mert azok elmentek Rómába”, a kereplést gyergyói és csíki falvakban rendszerint az örök végzik.

Csík-rákoson a bal oldali mellékoltáron állítják fel a jelképes sírt. Itt egy szentsírt ábrázoló festett textíliát terítenek az oltár asztalára. Rákoson éjjel-nappal őrzik a sírt. Egyszerre két legény áll mellette őréséget. Székely ruhában vannak, bal karjukon egy csokorra kötött hosszabb piros szalagot viselnek.

Madéfalván a Mária oltárnál állítják fel a sírt. Elébe egy szent sírt ábrázoló festményt helyeznek. Itt is folyamatosan őrzik nagypéntektől feltámadásig. A katonák a hagyományos helyi székely viseletben állnak őréséget. A felvezető csak katonaviselt legény lehet. Idősebb asszonyok a templomban folyamatosan imádkoznak, virrasztanak Jézus sírja mellett. Vasárnap reggel a legények részt vesznek a határkerülésben is.

Csíkszentkirályon szintén a mellékoltáron rendezik be a szentsírt, mellette pedig az idősebb asszonyok és fiatalok folyamatosan imádkoznak. A gárdások általában a leglátványosabb legényekből állnak. A felvezető csak katonaviselt legény lehet. Mozgásaikat nagyon hangosan végzik, s előre begyakorolják. Jézust tényleges halottnak tekintik, ezért a templom környékét a fiatal halottnak szokásos fenyőágakkal díszítik fel. Azokra fehér papírdíszeket kötnek. A legények részt vesznek a szombat esti körmenetben is. Ők viszik a zászlókat, gyertyákat meg a baldachint. Csíkszentkirályon a lelkész olyan faluból származik, ahol a közelmúltban már nem élt ez a szokás. Nem tiltja, de nem is szorgalmazza. Az utóbbi években a harangozó szervezi meg a szokást, s ő tanítja be a legényeket.

Alcsík egyik legnépesebb falujában, Csíkszentimrén is él a szentsírőrzés. Itt is a bal oldali mellékoltárnál rendezik be a szentsírt. A barlangszerű sír előtt egy feszületen Jézus-corpus található, mellette persely. A sír mellett idősebb asszonyok nagypénteken és szombaton már délutáni óráktól folyamatosan imádkoznak, virrasztanak. A sírt csak este őrzik a legények. Általában besorozott fiúk vesznek részt az őrzésben.

Vezetőjük katonaviselt legény. Szentimrén váltás közben nagyon hangosan mozognak, s a többi csíki faluhoz viszonyítva is jóval gyorsabban, fürgébben, szinte futólépésben cserélik ki az öröket. Az őrésben való részvétel nagy megtiszteltetésnek számít. A falu láthatatlan szeme folyamatosan figyeli a fiúkat. Meg szokták nézni, figyelni, hogy áll a legényeken a székelly harisnya, s hogy egyszerre, katonásan mozognak-e. Olyan fokozott figyelem, „lelki nyomás” alatt állnak a legények, hogy el is ájultak szolgálat közben.

Áttekintve az erdélyi és a partiumi adatokat, következtetéseinket is megfogalmazhatjuk. Terepkutatásaink alapján elmondhatjuk, hogy a szentsír-állítás Erdélyben általánosan elterjedt élő szokás a katolikus közösségekben. A batizi előfordulása azt jelzi, hogy a második világháború előtti időszakban az erdélyi görög katolikusoknál is szélesebb körben élhetett.

A szentsírt legtöbb vidéken nagypénteken vallásos asszonyok díszítik fel. Több faluban a pap, az egyháztanácsosok vagy a harangozó feladatkörébe tartozik. A szentsírok állítása még a legnehezebb, 1945-öt követő évtizedekben sem szűnt meg.

A mély vallásosságra, közösségi hitéletre támaszkodó erdélyi gyülekezetekben nagypénteken elmaradhatatlannak tartották Jézus sírjának feldíszítését. Az 1989-et megelőző időszakban a szentsír állításának burkolt nemzeti identitást kifejező szerepe is volt. Környékét rendszerint piros-fehér-zöld színű virágokkal ékesítették.

A legarchaikusabb formának a koporsós változatokat tartjuk, amikor reális koporsóba helyeztek el egy-egy Jézus-corpust. Ilyen példákkal talákoztunk a partiumi Kaplonyban, a háromszéki Csernátonban és a csíksomlyói Salvator kápolnában.

A barlangszerű szentsírok a legtöbb erdélyi templomban valamelyik mellékoltár asztala alatt kaptak elhelyezést. Rendszerint gipszből vagy fából készült alkotások. Újabban már cementből is öntenek, készítenek szentsírt, s utána olajfestékkel kiszínezik. Ezek az utóbbi változatok nagyon naturalisztikusak. Valószínű, hogy az erdélyi falvakban látható variánsok az utóbbi száz évben készültek. A legújabbak már a giccs határát is súrolják, nagyon silány alkotások.

Találtunk pár egyszerűbb formát is. Például Csíkrákoson csak egy textíliára festett kép jelképezte. Más falvakban pedig csak a mellékoltárok elé kihelyezett feszület vagy corpus szimbolizálja. Polgáriasultabb közösségekben egyszerűen csak az oltáriszentség kitétele jelzi.

Említettük, hogy a szentsírok környékét gondosan elrendezik. Ez falvanként és vidékenként eltérő lehet. Legtöbbször fehér leplekkel borítják be a mellékoltárok környékét. Vannak olyan települések is, ahol ezt már felváltotta a fekete gyász, például Csíkszentimrén.

A szentsírok környékét textíliákkal, varrottasokkal, festékesekkel díszítik, s nagy összegekbe kerülő virágokkal ékesítik fel. Pár helyen zöld gabonahajtásokat is láthatunk a virágcserepek szomszédságában. A textíliák és díszítő növények kiválasztásában a legtöbb faluban arra törekedtek, hogy a magyar nemzeti színeket állítsák össze.

Pár templomban már nem csak gyertyákkal világítják meg a sírok környékét, hanem színes lámpafüzérekkel is.

A külsőségek mellett arra is felfigyelhettünk, hogy az erdélyi, főleg a székelyföldi (azon belül a gyergyói és csíki) falvakban Jézust nagypénteken és nagyszombaton reális halottnak tekintik. Saját halottjuknak érzik, akit meg kell látogatni, virrasztani, imádkozni illik mellette. Őszinte és mély vallásosságra utalt minden faluban a sír melletti imádkozás, ájtatosság, a corpus megcsókolása. Ennek az interiorizált érzelmi állapotnak tükrözője a nagypénteki és a nagyszombati gyászos viselet a színekatolikus gyergyói és csíki falvakban. A meglátogatott sírnál ajándékot (tojást vagy pénzt) helyeznek el. A legtöbb csíki és gyergyói faluban térden csúszva közelítik meg Jézus testét. Nem csak nappal, délután látogatják meg a szentsírt, hanem este, sőt több faluban éjszaka is folyamatosan virrasztanak mellette, mint egy reális halottnál szokás. Csíki falvakban olyan jelképeket is láthattunk, melyek a fiatalon, házasság előtt elhunytak esetében jelennek meg. Ilyen a templom előtti zöld (lakodalmas) fenyőág, fehér papírdíszekkel ellátva.

Háromszéken, Kolozsváron azt is tapasztaltuk, hogy a katolikus templomokba reformátusok is be-betérnek meglátogatni Jézus sírját. Molnár István gyűjtése szerint Zsákodon és Székelykálon az idősebb unitáriusok többen részt vesznek a látványos katolikus szertartásokon, különösen a nagypénteken berendezett „üres sír” megtekintésére mennek el nagyobb számban.¹

A leghagyományörzőbb csíki és gyergyói falvakban fennmaradt a szentsírörzés színjátékszerű szokása is. Ez a szokáselem a középkori, nagyhéten bemutatott passiójátékok szerves része lehetett. A katonarendi székely falvakban erősen vonzódtak ehhez a szokáselemhez és napjainkig megtartották. A legtöbb faluban besorozott vagy katonaviselt legények őrzik Jézus jelképes sírját, előre begyakorolt, összetett mozgásokat végeznek. Kezükből lándzsát, kardot, alabárdot, puskát vagy buzogányt tartnak. A látványos szokásban való részvétel a legények számára megbecsülést szerzett. A szokásnak egyfajta legényavató jellege is van. Legtöbb csíki faluban büszkén vállalják a „katonás” feladatot, mely nagy lelki élménnyel jár. Az 1989-es fordulat előtt rejtve, utána pedig nyíltan több faluban nemzeti jelképek jelentek meg: pl. sapkájukat, fegyvereiket piros-fehér-zöld színű szalagokkal díszítették, a templomokat pedig magyar zászlókkal lobogózták fel stb.

A legtöbb csíki faluban az örök voltaképpen a szentsír római katonáit testesítik meg. Egészen a feltámadásig ők „pogányok”, s csak utána változnak vissza keresztényekké. Legtöbb helyen első alkalommal a húsvétvasárnapján sorra kerülő szentmisén áldozhatnak.

Habár a szentsírörzés iránt még reális lelki igény él, a csíki falvakban is jelét észleltük annak, hogy fokozatosan kopik, elfakul az az élmény, amit a benne való részvétel jelent. Ezt különösen azokban a helységekben érzékeltek, ahol a lelkészek nem viszonyulnak pozitívan a szokáshoz, csak éppen megtűrik a katolikus vallásoságnak ezt az elnépiesedett reliktum jellegű elemét.

¹ Molnár 1994. 119–120.